

MATEI CAZACU, IOANA CREȚOIU, LADISLAU HAJOS

**POVESTEA
GENERĂȚIEI NOASTRE**

DE LA MONARHIE LA DEMOCRAȚIE
LICEUL „SPIRU HARET”

Prefață de ANDREI PLEȘU

CORINT
BOOKS

Partea întâi

POVESTEA GENERAȚIEI NOASTRE
(1946–1964)

Introducere

Această carte, opera unui specialist în istorie medievală și modernă, face apel mai ales la mărturii contemporane, amintiri personale și extrase din lucrări mai vechi sau recente care fac autoritate. Ceea ce îi conferă un caracter compozit dar permite, sper, o lectură mai lesnicioasă. Am încercat, pe de o parte, să înțeleg epoca în care ne-am născut și am trăit, și să-i fac și pe colegii și contemporanii mei să reflecteze la viața lor în România anilor 1950–1960, pe de alta. Am trăit cu toții împreună primele două decenii ale regimului comunist și am păstrat, cum era și normal, amintiri deosebite. Pentru unii au fost vremuri bune, pentru alții mediocre sau proaste, pentru câțiva, un adevărat coșmar. Formăm o grupă de vârstă născută imediat după al Doilea Război Mondial, într-o perioadă când o lume întreagă dispărea pentru a lăsa locul alteia. Un blestem chinez sună cam așa: „Îți urez să trăiești într-o epocă interesantă!” Și a fost, într-adevăr, interesantă perioada copilăriei și a adolescenței noastre, deși eram prea tineri ca să înțelegem mare lucru: unii au înțeles mai repede, alții mai încet.

Societatea românească din acele decenii a fost supusă unui dublu proces de distrugere și apoi de reconstrucție pe toate planurile: politic, economic, social, cultural. Modelul impus a

fost cel comunist sovietic, așa cum fusese practicat de Lenin, Stalin și tovarășii lor în anii 1920–1930. Utopia la putere, aplicată cu forța de utopiștii coercitivi, a dat naștere unui regim de tip *pastoral* sau de *bioputere* (Michel Foucault) în care statul își asumă toate funcțiile și încadrează individul de la naștere până la moarte într-un carcan tot mai apăsător. Acesta este mult mai eficace decât toate autocrațiile și totalitarismele cunoscute până acum datorită mijloacelor tehnologice care îi stau la dispoziție și a metodelor autoritare cu care au fost utilizate. De la jugul de lemn al dominației otomane în Țara Românească și Moldova, la cel de fier al administrației austriece în Transilvania și rusești în Basarabia, românii au creat statul modern România (1859–1944), condus de o oligarhie autohtonă, cu o monarhie constituțională evoluând spre democrația parlamentară, în ciuda mentalităților patriarhale și a inegalităților economice și sociale. Revoluția rusă din 1917, urmată de cea italiană din 1922 și de cea germană din 1933, au zdruncinat din temelii întreaga Europă și au blocat evoluția României Mari spre democrația parlamentară. Istoricii moderni au discutat cu pasiune teza lui Ernst Nolte¹ a războiului civil european dintre anii 1917 și 1945, a apariției fascismului italian și a național-socialismului german ca reacții ale burgheziei la amenințarea comunistă care declara război tuturor guvernelor și profetiza victoria revoluției mondiale. Oricum ar sta lucrurile, alianța democrațiilor occidentale cu dictatura stalinistă din al Doilea Război Mondial a măturat dictaturile de extremă dreaptă cu prețul căderii Europei de Răsărit și de Centru sub dominația sovietică. Aici, Armata Roșie și NKVD (urmaș al CEKA și predecesor al KGB) au fost nașii unui nou sistem politic, copiat după cel din URSS, considerat a fi perfect. Ne aflăm deci în fața unui export de revoluție, cum spuneau Lenin

și Stalin, iar nu a rezultatului unei evoluții organice interne. Consecințele acestei grefe, realizate cu o brutalitate încă necunoscută în istorie, au fost dispariția oricărei opoziții politice, pe de o parte, și înrolarea cu forța a milioane de oameni pentru realizarea utopiei mult visate – societatea fără clase și fără exploatare, viitorul radios al omenirii, pe de alta. Însă acest proiect a eșuat – sau este pe cale să eșueze – peste tot unde a fost impus și nu este locul aici să discutăm cauzele acestui faliment care a provocat zeci și sute de milioane de victime și pagube economice incommensurabile.

Am reflectat mai ales la sensul acestei experiențe care stă sub semnul modernității induse de dictatura comunistă. M-am întrebat și eu, ca orice istoric, dacă acest proces a avut un caracter pozitiv sau negativ, dacă utopia la putere a eliminat nedreptățile trecutului și a instaurat o societate mai justă și egalitară, o democrație meritocratică în care individul se poate afirma și realiza în domeniul său de activitate ca om și ca cetățean. Istoria este martoră că revoluțiile industriale din trecut – din Anglia, Franța, Germania și Statele Unite ale Americii – s-au făcut cu prețul unor mari suferințe și transformări pentru o parte a țărănimii care a emigrat la orașe și s-a transformat în muncitorime industrială. Revoluția industrială din URSS, ca și cea din România, a avut însă un caracter propriu datorită monopolului ideologiei, această activitate intelectuală al cărei scop nu este căutarea adevărului. Prin însăși natura ei, ideologia este incompatibilă cu democrația, cu legea și, în final, cu revoluția industrială însăși. Căci industrializarea și modernitatea duc în mod natural și inevitabil la specializare, deci la inegalitate între indivizi, pe când ideologia tinde la nivelarea lor, cu excepția privilegiaților – nomenclatura – care reprezintă o infimă minoritate comparabilă doar cu aristocrația

Vechiului Regim și cu adevărata burghezie (așa cum a fost definită de Mihail Manoilescu)², adică între 1,5 și 3% din totalul populației. Cu alte cuvinte, „Scoală-te tu ca să mă așez eu”, cum spuneau reacționarii în copilăria mea. Atunci care este legitimitatea acestei noi minorități în raport cu cea veche pe care a distrus-o cu o ură de neînțeles pentru mine? Nu originea ei – ocupația militară sovietică și adoptarea modelului de dictatură stalinistă –, ci pretenția larg trâmbițată de a impune cu forța fericirea populației prin industrializare și colectivizarea agriculturii în ritm accelerat prin orice mijloace, chiar și prin teroare.

Un distins politolog român, domnul Daniel Barbu, a atacat acum câțiva ani acest subiect, ajungând la concluzia următoare:

Datele disponibile astăzi indică însă că represiunea pare să nu fi jucat rolul politic central care-i este îndeobște atribuit. După 1948, urmărirea, arestarea, judecarea, condamnarea, internarea și întemnițarea nu s-au constituit în practici sociale capabile să definească natura și obiectivele puterii.³

În sprijinul tezei sale, dl. Daniel Barbu aduce două serii de cifre: mai întâi, persoanele „afectate de represiune în diferite grade”, mai precis, „nu mai mult de 1 500 000 de persoane, sau maximum de 8% din populația totală”. În fața lor, „procentul acelora pentru care comunismul a însemnat o schimbare pozitivă a vieții, un venit stabil și în continuă creștere, un acces tot mai larg la o educație superioară, o legătură tot mai strânsă cu statul, se plasează pe o plajă cuprinsă între 20% și 70%”. Făcând de două ori media acestor cifre, ajungem, potrivit domniei sale, la următoarea concluzie: 6% (puțin peste un milion) din populația României a fost reprimată în diferite grade (unii direct, alții indirect – prin familii, rude, prieteni și apropiați etc.),

în timp ce 45% (7,65 milioane) au fost beneficiarii regimului comunist: țărani care au migrat de la sate la orașe, salariații și pensionarii, studenții și elevii de liceu. În total deci, aproape jumătate din populație ar fi tras foloase de pe urma experienței comuniste și doar 6% a avut de suferit.

Aceste argumente merită o analiză amănunțită. Înainte de toate, se pune însă întrebarea: ce s-a întâmplat cu 49% din populația României care nu figurează în această statistică? Domnul Daniel Barbu nu ne spune care a fost soarta celorlalți, mai bună sau mai proastă ca înainte, deci putem considera că, în concepția Domniei sale, a rămas neschimbată. Vom vedea mai departe ce trebuie să credem despre această părere.

Vorbind despre cei 6% dintre cetățenii români care au suferit „rigorile penale ale regimului”, Daniel Barbu ia în considerație doar o parte a realității epocii comuniste. Lor li se adaugă victimele asasinatelor politice – 60 000 doar între 1946 și 1947⁴ și alte mii în perioada următoare. Aplicându-le și lor coeficientul familial de 4,5%, vom avea astfel circa 270 000 de victime suplimentare numai pentru perioada 1946–1947. La cât se ridică numărul celor asasinați între 1948 și 1964, al celor uciși în timpul colectivizării agriculturii (pe care îi dezgroapă Marius Oprea și echipa sa), ca și al zecilor și sutelor de mii de țărani care au intrat în colhozuri în urma unor presiuni inumane exercitate de activiștii de partid despre care vorbește Constantin Turturică în cartea sa *Nu este nevoie să mori tâmpit (Mărturia informatorului)*, Editura Eminescu, București, 2000). De obicei, se dă doar cifra mărturisită de Gheorghe Gheorghiu-Dej și reluată de Nicolae Ceaușescu: 80 000 de arestați, dintre care 30 000 au avut parte de procese publice. În fine, exilații și emigranții legali, peste un milion de persoane – evrei, sași, șvabi, oameni cu rude în străinătate care s-au răscumpărat

în dolari, între 1944 și 1989 – care trebuie considerate victime ale regimului comunist pentru că nu au plecat de bine, ci din varii motive cu efect cumulativ. În anul 1982, Direcția a III-a de Contraspionaj a Securității pretindea că, între 1941 și 1982, „au părăsit ilegal țara 42 262 persoane”⁵, cifre evident inferioare realității după cum constata chiar autorul cărții din care am extras informația.

O altă cifră care trebuie corectată este cea a persoanelor condamnate la domiciliu obligatoriu (d.o., conspirativ exprimat „diplomat olandez”). În acest caz, dl. Daniel Barbu scrie că este vorba despre 60 000 de persoane, însă cea mai recentă (și singura) sinteză a problemei, datorată doamnei Nicoleta Ionescu-Gură (2010), aduce următoarele precizări: „Rezultă că 73 239 de persoane au fost dislocate și li s-a fixat domiciliu obligatoriu în timpul regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej. Cifra este cu 13 239 de persoane mai mare decât cea existentă în evidențele organelor de securitate. Însă considerăm că nici această cifră (73 239 de persoane) nu corespunde realității, deoarece în această evidență nu sunt cuprinse și persoanele cărora li s-a fixat domiciliu obligatoriu ca urmare a refuzului de a preda cotele către stat, familiile luptătorilor din munți, persoanele care s-au opus colectivizării agriculturii. În arhive nu se păstrează o evidență clară a acestora, ci doar date sporadice, pe anumite intervale de timp. Dacă la numărul de mai sus adăugăm fixările de domiciliu obligatoriu și strămutările de persoane ca urmare a sistematizării teritoriului și a localităților rurale din perioada regimului Nicolae Ceaușescu, ajungem la câteva sute de mii de persoane care au fost victimele unor asemenea măsuri”⁶.

O altă categorie a victimelor constrângerii extra-economice (terorii) au fost tinerii care nu au putut urma liceul sau studiile

superioare din cauza originii sociale „nesănătoase”, miile de persoane supuse „demascărilor” în anii 1958–1959 (studenți, muncitori, funcționari etc.), „paraziții” sau „malagambiștii” hăituiți pe stradă de grupuri de komsomoliști și de polițiști, călugării și călugărițele alungate din mânăstiri tot în aceiași ani etc. În decembrie 1957, pentru 323 207 „elemente dușmănoase” (potrivit coeficientului de calcul, dacă înmulțim cu 4,5 vedem că ar fi vorba în total despre 1 500 000 de oameni), Ministerul Afacerilor Interne (MAI) deținea „material compromițător” furnizat de responsabilii de bloc și de comitetele de stradă în colaborare cu „sectoriștii” și de cei 150 000 de informatori (cifre valabile pentru anul 1958 care aveau să crească până la 400 000 de informatori în anul 1965, după cum reiese din scrierile lui Cicerone Ionițoiu). Și ei trebuie considerați victime – efective și/sau potențiale – ale regimului, deși uneori cele două categorii se confundau, același individ fiind în același timp „element dușmănos” și informator pentru a se salva pe sine și familia sa.

Cifrele și procentele reținute de dl. Daniel Barbu ignoră o categorie întregă de victime ale regimului comunist care nu au făcut închisoare (deci nu au suferit „rigorile penale ale legii”) și anume victimele „constrângerii economice”, despre care m-am ocupat mai pe larg în contribuția mea la acest volum. Aici nu mai avem de a face cu sute de mii, ci cu milioane de oameni ruinați prin cele două „stabilizări” monetare din anii 1947 și 1952, când țăranii (78% din populația țării) și-au vândut la stat recolta de cereale pe tot anul pentru suma de 250 lei noi (echivalent cu 1,67 dolari la cursul oficial și 0,50 dolari la bursa neagră), funcționarii, salariații și pensionarii și-au văzut economiile reduse la 150 lei (adică 1 dolar la cursul oficial și 0,33 la bursa neagră), iar persoanele „neîncadrate în câmpul muncii” s-au ales cu 75 de lei (0,50 dolari la cursul oficial și

0,15 la bursa neagră). Prin această reformă, salariile au fost fixate între 300 și 500 de lei pe lună într-o vreme când o pereche de pantofi costa 150 de lei și un metru de stofă 255 lei. S-a adăugat o creștere gigantică a impozitelor față de anul 1938: cu 500% pentru veniturile agricole, cu 793% pentru cele comerciale, cu 350% pentru cele profesionale și o mică scădere a celor pe salarii (94%). Evaziunea fiscală era asimilată crimei de sabotaj economic, delict pedepsit cu închisoarea până la muncă silnică pe viață, iar din 1949 cu pedeapsa cu moartea. Această măsură se aplica în special țăranilor care nu achitau la timp „cotele” de produse la stat, un jaf organizat vreme de ani de zile care a ruinat această categorie socio-profesională și care explică masivul exod urban, estimat la 3,5 milioane de oameni, adică peste 20% din totalul populației țării, exact acel segment „cucerit de civilizația uzinei”, potrivit lui Daniel Barbu.

Naționalizarea economiei din 1948 și exproprierea proprietarilor funciari care posedau până la 50 de hectare din 1949, naționalizarea imobilelor și caselor foștilor demnitari ai „vechiului regim”, din 1950 (câteva sute de mii în toată țara), ruinarea miilor de comercianți și de întreprinzători, au creat un mare număr de șomeri și oameni fără drepturi politice și civile (după modelul sovietic al *lișenților* înscris în Constituția din 1918), elemente „dușmănoase”, persoane care nu aveau dreptul la cartelă de alimente și erau condamnate să moară de foame.

La fel s-a întâmplat și în cazul „stabilizării” din 1952, alt „jaf legal” în urma căruia statul a furat de la români între 80 și 90% din sumele mici schimbate și 95% din cele mari. Despre reducerea și chiar retragerea pensiilor care a avut drept consecință ruinarea a mii de pensionari vom vorbi mai pe larg în textul de mai jos.

Dacă ar fi să adăuim toate aceste cifre, am ajunge la multe milioane de victime ale regimului comunist numai pentru epoca Gheorghiu-Dej, la care se oprește dl. Daniel Barbu, așa că cele 6% de victime ale „rigorilor penale ale regimului” reprezintă doar o fracțiune din totalul victimelor constrângerii economice și extra-economice din perioada 1945–1964. Ele depășesc cu mult numărul beneficiarilor celor 8 metri pătrați de persoană permiși în această vreme în apartamente (imitarea modelului sovietic de *komunalka*), al unui salariu sau pensie de mizerie, al unei munci dure și alienante, al unei alimentații haotice, frigului și lipsurilor de tot felul, și al altor „privilegii” de care nu încetau să se plângă.

În concluzie, voi cita concluziile unui fost comunist sovietic, Boris Bajanov⁸, secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică și al lui Stalin între 1923 și 1926, asupra filosofiei și practicii marxist-leniniste în Uniunea Sovietică și, prin imitație, în România:

Am înțeles rapid toate nuanțele atitudinii liderilor comuniști față de teoria marxistă. Ca practicanți și pragmatici conducând statul, ei înțelegeau perfect totala inutilitate a marxismului în domeniul comprehensiunii și organizării vieții economice: de acolo, atitudinea lor sceptică și ironică față de „marxiștii instruiți”. În schimb, ei apreciau foarte mult forța emoțională explozivă a marxismului care îi adusese la putere în Rusia și avea să-i aducă la putere în lumea întreagă (cum sperau ei pe bună dreptate). Pentru a rezuma în două cuvinte: ca știință, marxismul era doar baliverne, dar ca metodă de conducere revoluționară a maselor era o armă de neînlocuit.⁹

Scriind aceste rânduri, sunt conștient de riscul de a fi taxat de unii de reacționar, de nostalgic care regretă trecutul, monarhia sau dictatura civilă ori militară. Nu le regret deloc, le

consider doar etape ale unui proces istoric cu părțile lor bune și rele. În lucrarea mea m-am ocupat doar de răstimpul dintre 1944 și 1964, perioada copilăriei și a adolescenței noastre. Este drept că am făcut-o pornind de la experiența familiei mele, a oamenilor pe care i-am cunoscut și, într-o oarecare măsură, a mea proprie. Dar nu m-am limitat la memoria mea, ci am consultat tot ce am găsit – mărturii, reportaje, documente de arhivă, sinteze istorice – despre această epocă atât în România, cât și la vecinii noștri unguri și bulgari mai ales.

Utilizând excelenta sinteză a domnului Radu Preda, președintele Institutului pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, reprodusă în rândurile următoare, sper că am evitat cursele pe care ni le întinde recursul la o singură memorie: „Așa cum nu avem, în literatură sau artă, stiluri pure, nici memoria nu este limitată doar la o perioadă. A fi în posesia unei singure memorii, în fapt, a unui prezent dilatat și eventual limitat la un spațiu unic de referință, echivalează cu lipsa memoriei ca atare. O asemenea existență refuză proiecția, din lipsa orizontului, dar și introspecția, din lipsa profunzimii. Incapacitatea comparației temporale ne menține într-o captivitate asemănătoare spațiilor artificiale în care cresc plante fără să fie mângâiate de lumina soarelui. Simplu spus, memoria, la singular, este așadar un amestec inevitabil de alte memorii. Cu alte cuvinte, memoria noastră este loc de întâlnire a memoriilor. În raport cu sine, cu atât mai mult cu ceilalți, recursul la memorie nu este de aceea deloc echivoc. În ceea ce privește comunismul, este adevărat că am trecut prin aceeași epocă, dar diferit. Atât de altfel, încât ne amințim complet divers. La rigoare, memoriile pot intra în conflict unele cu altele, de unde și plaja largă a tipologiilor celor care dau mărturie despre ceea ce a însemnat la noi și aiurea

dezlănțuirea răului în istorie: de la nostalgici la cinici și de la înverșunați anticomuniști la indiferenți, de la victime neconsolate la cei care practică relativizarea. Așa ajungem la o constatare tulburătoare: doar pe baza memoriei, la singular și la plural în egală măsură, nu se poate scrie istoria. După cum vedem în sondaje, dar și în dialoguri cotidiene spontane, memoria pozitivă – blocuri, fabrici și uzine, locuri de muncă sigure, concedii la stațiune – se confruntă programatic și sistematic cu memoria negativă – carcere, asasinat, deportări, discriminări –, de unde și tendința găsirii unei iluzorii căi de mijloc în abordarea comunismului. Efectul pervers se traduce în exegeza călduță, pretins obiectivă, a unor formule de genul «comunismul este o idee bună, dar aplicată prost», «are și capitalismul defectele sale» etc. Se uită frecvent, dintr-un calcul ideologic nemărturisit ca atare, că totalitarismul, comunist sau altminteri, este rău prin natură. Crimele lui nu pot fi negociate simbolic și nici justificate etic din perspectiva unor inevitabile și, la rigoare, de înțeles «defecțiuni de producție». Oricât ar dori unii, nu se poate spune că intenția contează, că drumul spre fericire «merită» peste o sută de milioane de victime. (...) Reconcilierea memoriilor, evitând astfel riscul amnezic, nu poate să se petreacă decât plecând de la un minim îndreptar: avem memorii diferite, dar acestea nu se exclud; memoria, în general, este preferabilă uitării; maturitatea noastră depinde de cât ne asumăm din ceea ce am trăit nemijlocit sau prin alții; numitorul comun al memoriilor din sau despre comunism este constatarea imensului rău pe care acesta l-a produs, indiferent de intensitatea memorială a fiecăruia dintre noi. Nu trebuie să fi avut toți în familie foști deținuți politici, executați sumar sau deportați pentru a înțelege natura criminală a unui regim care se folosea de asemenea instrumente. La fel, nu trebuie să ne

simțim culpabili că am avut în timpul comunismului și clipe minunate, că am iubit, că ne-am împrietenit sau că ne-am bucurat de primii pași ai copiilor noștri, toate momente pe care nu am dori să le uităm cât trăim. Și în Coreea de Nord răsare zi de zi soarele și înfloresc, la răstimpurile cuvenite, cireșii. Faptul de a fi avut parte de normalitate nu face decât să scoată în evidență anormalitatea dictaturii. Nu firescul, ci absența acestuia reclamă o explicație¹⁰.

MATEI CAZACU